

Elşən Mirişli

Gəncə şəhəri,
tarixçi

IV Yazı

Xürrəmlərin bütün qəhrəmanlığı və igidliyinə baxmayaraq ərəblərin üstün qüvvələrinin mühasirəsinə qalın davam gətirə bilməyəcəyi Babəkə aydın olanda, o, Afşinlə şəxsi danışığa girdi. Bu danışıqlar zamanı 'Babəkə aman təklif etdi, lakin o, bir gün də gözəlməyi xahiş edəndə Afşin belə dedi: 'Sən istəyirsən öz şəhərinin möhkəmləndəsən. Əgər amanda qalmaq istəyirsənsə, çayı keç', lakin o uzaqlaşdı.

Babəkın amanı qəbul etməkdən boyun qaçırmasına baxmayaraq, Afşin bir müddətdən sonra onun yanına adam göndərərək xahiş etdi ki, barışıq haqqında danışıqlar üçün onun yanına etibarlı bir adam göndərsin. Babəkın ehtisabına o dedi: 'Babəkə bunları söylə: hər danışıqın bir axın var. İnsanın başı soğan gövdəsi deyil ki, yerindən cücərə bilsin. Mənim adamlarımın çoxu qınılmışdır, on nəfərdən biri də qalmamışdır. Sənin vəziyyətin də yəqin belədir. Gəl sülh bağlayaq. Sənin əlində olan mülk sənə qalsın, sən burada qal, mən qaçıb gedim, xəlifə Mötəsimdən sənin üçün bir mülk daha alıb fərman göndərim.'

Babək Afşinin təklifini ikinci dəfə rədd etdi, lakin bir neçə gündən sonra, Mötəsimin türk qoşunları şəhərə girən zaman, Babək özü Afşinlə danışıqlar üçün görüşməyi xahiş etdi. Görüşəndə Afşinə dedi: "Mən Əmirəlmöminəndən aman istəyirəm!

Afşin cavab verdi: Mən sənə təklif etmişdim və sən nə vaxt istəsən sənə aman veriləcəkdir.

O cavab verdi: Mən indi istəyirəm, bu şərtlə ki, mənə bir az vaxt verəsən, öz ailəmi yığım və səfər üçün lazım olan şeyləri hazırlayım.

Afşin ona müraciətə: "Allaha and olsun! Mən dəfələrlə sənə məsləhət görmüşəm, lakin sən mənim məsləhətlərimi qəbul etməmişsən. Mən bir daha sənə məsləhət görürəm-sənin bu gün aman istəmək saatın sabahkıdan daha münasibdir.

Babək dedi: "Ey əmir, qəbul edirəm. Mənim etmək istədiyim elə budur".

Lakin Afşin qabaqcadan danışıq kimi Babəkə tələb etdi ki, onun yanına girov adamlar göndərsin, ancaq bundan bir şey çıxmıdı, çünki girov üçün müəyyən edilmiş şəxslər müharibədə idilər və onları çağıraraq göndərmək mümkün deyildi.

Babək yenə qalaya getdi, orada isə, tarixçilərin dediyinə görə "elə savas gedirdi ki, bunun mislini heç kəs görməmişdi".

Afşin şəhərə neftatınlar dəstəsini gətirdi və bunların köməyi ilə Bəzz şəhəri 837-ci il avqustun 26-da ərəb qoşunu tərəfindən alındı. Afşin əmr etdi, şəhərin qalalarını dağıtsınlar və şəhəri üç gün ərzində yandırsınlar. "Birçə ev, birçə qala salamat qalmadı-o, hər birini yandırdı və ya dağıtdı". Babəkın oğulları və onların ailə üzvləri şəhərdə tutuldular. Nizam ül-Mülkün verdiyi məlumata görə Bəzz alınarkən 80 mindən artıq xürrəmi öldürülmüşdü.

Babəkın son günləri

Ərəblər Bezzi alıqdan sonra Babək tacir paltarı geyib Araz çayından keçərək Aran tərəfə qaçdı. Afşin Babəkın qaçdığını bilən kimi, Azərbaycan, Aran, Beyləqan və digər yerlərin hökmdarlarına xəbər verdi ki, "Babək bir neçə adamla qaçmış və dərəyə

çatmışdır, oradan isə Ərəmə tərəfə yollanmışdır və sizin yanınızdan ötüb keçəcəkdir", onlara əmr etdi ki, bütün şübhəli adamları tutub saxlasınlar.

Babək Bizans ərazisinə gedib çatmağı düşünürdü, çünki Bizans imperatoru ilə çox yazışırdı.

Ərəb mənbələrində Babəkın Feofil ilə necə əlaqə saxladığı və Bizansın xürrəmlərə necə kömək göstərdiyi barəsində məlumat verilir. Ərəb tarixçisi Təbəri 837-838-ci illərin hadisələrini şərh edərkən bildirir: "həmin ildə bizanslıların hakimi Feofil Mixail oğlu Zubatra əhalisinə hücum edərək onları əsir aldı və onların şəhərini talan etdi. Sonra o, sürətlə müsəlman qalalarından keçdi, müsəlman qadınlarını (bəzi tarixçilər deyir ki, onların sayı min nəfərdən çox idi) əsir aldı və əlinə keçən müsəlmanlara işgəncə verdi: o, əsirlərin gözlerini qızmar dəmirle yandırır, qulaq və burunlarını kəsirdi.

çəkinməmişdi. O, imperatora belə yazırdı: "Mən həqiqətən xristian oğluyam və gizlincə xristianlığa sitayiş edirəm. Mən bütün tərəfdarlarımı məcbur edəcəyəm ki, xristianlığı qəbul etsinlər. Lakin onlara demək olmaz ki, "Bu saat bu dini qəbul edin!", çünki mən bilirəm, onlar rədd edirlər. Mənim indiki dinim onların xoşuna gəlir, çünki bu din onları islam dinindən ayırır. Mən ərəblərə qələbə çalandan sonra, onların hamısı, hətta xəlifə də mənim dinimi qəbul edəcək və göstərəcəyimi yol ilə gedəcəklər. Məhz o zaman mən onları xristianlığa dəvət edəcəyəm, onlar da xristian olacaqlar".

Necə olsa da, Feofil 100 min nəfərlik yunan ordusu ilə ərəblərin üstünə getdi. Təbəri bildirir ki, o, Zibatranın üstünə Babəkın ona sığınmış müharibədə salamat qalmış əsgərləri ilə getmişdi. Bizansa sığınmış xürrəmi ordusunun rəisi Barsis idi. Bizans padşahı onlara təqaüd təyin edib onları evləndirdi, özünə əsgər etdi və özünün ən mühüm işləri üçün onlar-

dan, qasidlərdən birini öldürdü və xəlifənin məktubunu açmadan ikinci qasidə belə dedi: "Get, o fahişə oğlundan soruş, bunu nə məqsədlə mənə yazmışdır?" Bundan sonra Babək öz oğluna belə cavab yazdı: "Əgər sən mənim ardınca gəlsəydin, öz sülalənin varisi olardın və vərəsəlik sənə keçərdi, bir neçə gün bundan əvvələdək sən mənim oğlum sayılırdın. Lakin indi sənin fahişə ananın əxlaqsızlığı mənə aydın oldu! Ola bilər mən bu gündən sonra az yaşayım, lakin mənim üstümdə padşah adı vardır və harada olsam, ya da mənim barmədə harada nə desələr, mən padşah olaraq qalaram. Sən isə elə bir cinsdən əmələ gəlmişsən ki, ondan bir nəfər ləyaqətli adam çıxmamışdır və mən ucadan hamıya deyirəm ki, sən mənim oğlum deyilsən, çünki qırx gün alçaq kölə kimi ömür sürməkdənsə, bir gün rəhbər kimi yaşamaq yaxşıdır".

Belə bir rədd cavabı Afşinin, əlbəttə xoşuna gəldi, çünki, Babəkə danışıqlarından xəlifənin xəbəri olduğu

Ac və yorğun olan Babək Səhlin sözlərinə inandı və onun təklifi ilə razılış dedi: 'Mən və qardaşımın bir yerdə qalmağımız yaxşı deyildir, çünki birisi ikimizdən birinin izinə düşsə, o birisi sağ qalar. Mən sənin yanından qalaram, qardaşım Abdullah İstifanusun yanına gedər, çünki nələ ola biləcəyini bilmirik, bizim isə sülaləmizi davam etdirə biləcək xəlifəmiz yoxdur.

Səhl Afşinə xəbər verdi ki, Babək onun yanındadır; bir neçə gündən sonra isə, Səhlin düzəldiyi ovda Babək tutuldu; Səhl ona görə belə etmişdi ki, Babəkın tutulmasında ondan şübhələnməsinlər.

Az sonra Afşinin tələbinə görə İstifanus Babəkın qardaşı Abdullahı da təslim etdi. Səhl ibn Sunbat "öz səyine görə saraydan (xəlifədən) böyük mükafat aldı: Ərəmə, İberiya və Albaniya üzərində ali hakimiyyət ona verildi, o da bu yerlərdə padşah kimi hökmranlıq etdi.

Afşin Babəkın və onun qardaşının əsir alındığını Mötəsimə xəbər

Ərəb işğalına qarşı Azərbaycanda Babək üsyanı və "Xürrəm" termini

Bizans imperatoru Feofilin (829-842) Abbasi Xilafəti ərazisinə hücumu Bəzzdə mühasirə olunmuş Babəkə tam çarəsiz vəziyyətə düşdü. Babək tam çarəsiz vəziyyətə düşdü. Babəkə Bizans imperatoru Feofil arasından yazışma var idi, Feofil, gec de olsa, Babəkə qoşunla az da olsa kömək etdi və bu qoşunun çəhrisində xürrəmi hissələri də var idi: ola bilər, imperator üsyanın uğurla nəticələncəyi və Xilafət üzərində qələbə əldə ediləcəyi halda, Babəkın tərəfdarlarının ona tabe olacağı ümidində idi.

Babək Feofilin xilafətə qarşı hücumu keçməsinə sürətləndirmək üçün hətta yalan vədlər verməkdən

dan istifadə etdi.

Zibatra və digər sərhəd ərəb şəhərləri Bizans hücumuna məruz qalsada Feofilin ordusu Abbasi xilafətinin işlərinə doğru irəliləmədi. Babəkə Bizans imperatoru Feofil arasında yazışma var idi, Feofil, gec de olsa, Babəkə qoşunla az da olsa kömək etdi və bu qoşunun çəhrisində xürrəmi hissələri də var idi: ola bilər, imperator üsyanın uğurla nəticələncəyi və Xilafət üzərində qələbə əldə ediləcəyi halda, Babəkın tərəfdarlarının ona tabe olacağı ümidində idi.

Afşin Babəkə tutmaq üçün bütün yollara dəstələr göndərdi, lakin Babəkın izinə düşməyin qızgın çağında, birdən Xilafət paytaxtı Samarradan xəlifənin qızıl möhürü ilə bir məktub gəldi-Mötəsim Babəkə aman bəxş edirdi, Afşin bu əhvalatdan çəşib qaldı. O, Babəkın əsir edilən böyük oğlunu yanına çağıraraq dedi: "Mən bunu Əmirəlmöminəndən heç gözlemirdim və onun (Babəkın) indiki vəziyyətində aman haqqında ona şəxsen özüm bir şey yazmaq fikrində deyiləm". Lakin Babəkın oğlu atasına xəlifənin məktubunu aparıb verməkdən imtina etdi. Əsir düşmüş iki xürrəmi göndərildi. Onlar xəlifənin məktubundan əlavə, Babəkın oğlunun məktubunu da apardılar: bu məktubunda o, atasından xahiş edirdi ki, xəlifənin verdiyi amanı qəbul edib həyatını saxlasın. Oğlunun məktubunu oxuyan kimi, Babək bərk qəzəblən-

di, Babəkə və onun yoldaşlarını axartmaq davam etdirmək haqqında sərəncam verdi.

Babək, azuqəsi qurtaranadək bir dərədə gizləndi. Babəkə birlikdə onun iki qardaşı-Müaviyə və Abdullah, anası, ləbnət əl-Kələndaniyyə adlı sonuncu arvadı və bir neçə xidmətçisi onun yanında idi. Babəkın məhz bu arvadı onu dilə tutmuşdu ki, Bizansa qaçmaq üçün yola çıxsınlar.

Babək və onunla gedənlər heç şübhələnmirdilər ki, onları təqib edib güdürlər; yolda dincəlmək üçün bir yerdə dayandıqları zaman Afşinin göndərdiyi dəstə gözətçilərin işarəsi ilə onlara hücum etdi. Babək, Abdullah və xidmətçilərdən biri qaçıb aradan çıxdılar. Müaviyə, Babəkın arvadı, anası və qalan xidmətçilər isə ələ keçdilər. Babək ilə qardaşı gizlincə çox yol getdilər, nəhayət, aclıq onları vadar etdi ki, açıq yola çıxsınlar. Bir əkinçini görəndə ərzaq əldə etmək üçün xidmətçini onun yanına göndərdilər.

Bu yerdən bir az aralı sərhəd qarovlxanası var idi və həmin vilayətin (Şəkinin) hökmdarı knyaz Səhl ibn Sunbatın mühafizə dəstəsi burada keşik çəkirdi. Buraya gələn Səhl vaxtilə ümumi mənafeyi bir olan Babək tanıdı. Babəkın Bizansa getdiyini öyrənən Səhl onu öz qalasına dəvət edərək dedi: "Bu sənin öz evindir və mən sənin nökrün. Bu qışı burada qal, sonra nə edəcəyini qət edərsən".

verdi, xəlifə onların paytaxta gətirilməsi üçün əmr verdi.

837-ci il sentyabrın 15-də Babək dağdınmış və yandırılmış Bəzzə baxdıqdan sonra Bəzzəndə Afşinin yanına gətirildi. Babək və onun qardaşı 838-ci il yanvarın 4-də Samarraya gətirildilər.

Babək xəlifə Mötəsimin yanına gətiriləndə, onun tərəfdarı əl-Məzyer ona dedi: "Ey Babək! Sən heç kəsini görə bilmədiyini bir işi görmüsen. İndi də heç kəsini dözə bilmədiyinə sən dözməlisən!" Babək ona belə dedi: "Sən mənim dözülmümü görürsən". Elə ki, onu Mötəsimin yanına gətirdilər. Mötəsim əmr etdi Babəkın əllərini və ayaqlarını onun gözünün qabağında kəssinlər. Cəllad da Babəkə məşğul oldu. Əvvəlcə onun sağ əlini kəsdi, qan axanda, Babək bütün üzünü elə qana boyadı ki, üzündə zərrə qədər təmiz yer qalmadı. Mötəsim dedi: "Ondan soruşun nə səbəbə belə etdi?" Babək dərdən soruşdu, o da belə cavab verdi: "Xəlifəyə belə deyir: "Sən əmr etdin mənə şaqqalasınlar, mənim edamım üçün sən vicdanınla cavab verəcəksən. Lakin buna şübhə ola bilməz ki, mənə axan qanı dayandımağa sənə hökmün çatmaz və nə qədər ki, babəm kəsilməmişdir, bu qan axacaqdır. Mən qorxuram ki, bütün qanı axıb qurtarsın və üzümün rəngi qaçıb solğunlaşsın, adamlar da belə düşünsün ki, quya mən elə əvvəldən ölmədən qorxmuşam. Məhz buna görə mən belə etdim, yoxsa qanı axıdığım üçün etmədim. Mən üzümü qana boyadım ki, üzümün rəngi qaçmış kimi görünməsin". Onun əl-qolunu kəsdikdən sonra, başını kəsdi. Sonra Babəkın əllərini, ayaqlarını və başını onun qamına soxdular və üstünə neft töküldü. Qardaşı ilə də belə etdilər. Lakin onlardan heç biri nə qışqırırdı, nə də zərrə qədər ah-nalə etdi".

Orta əsr mənbələrinin məlumatlarına görə üsyan dövrü ərzində Babək və xürrəmlər ərəblərin 225 500 nəfər əsgər və çoxlu ərəb sərkərdəsini məhv etmişdilər. Babək Azərbaycanda Türkdənlik qəlbində abədinin milli azadlıq simvolu kimi iz qoydu. Tariximizin yaddaşında sonsuz qədər yaşamağı bacardı.

Son